

«La sorra vermella», el retorn clandestí a la Barcelona del 41 per salvar una filla

NacióDigital ofereix en exclusiva el segon capítol de la nova novel·la de J.N. Santaaulàlia | La història explica com, després d'acabada la guerra, dos veterans anarquistes arrisquen la vida per intentar recuperar una nena

Santaaulàlia publica una història on el coratge, l'amor i l'instint intenten sobrepassar les misèries de la Guerra Civil | J.N. Santaaulàlia

A *La sorra vermella* (<http://www.grup62.cat/lilibre-la-sorra-vermella/248652>) (Proa) he narrat el retorn clandestí a Barcelona, l'any 1941, poc després d'acabada la guerra, de dos veterans lluitadors anarquistes, exiliats a França, que arrisquen la vida i es fiquen a la gola del llop per intentar recuperar una nena, filla d'un d'ells.

Al segon capítol de la novel·la, que reproduïx íntegrament i en exclusiva **NacióDigital**, s'explica què ha passat amb la mare d'aquesta criatura, i quina sort (o dissort) ha tingut. Llegint aquestes pàgines, s'entendrà també el perquè del títol: *la sorra vermella* (vermella de sang) és la del Camp de la Bota, la platja de Barcelona que fou escenari de tantes execucions al llarg dels anys 40.

Els dos amics que tornen -i que des de les muntanyes del Conflent baixen a l'infern de la dictadura- formen el fil argumental principal de la novel·la, però n'hi ha d'altres de secundaris: els últims mesos de la guerra, la sòrdida i grisa Barcelona del 41, dues històries d'amor (a més de la que origina tota la trama), etc.

És una novel·la complexa, amb molts personatges i molts escenaris (Barcelona és el principal), narrada des de diverses veus. Espero que els lectors segueixin amb interès el periple dels protagonistes i, al mateix temps, es puguin fer una idea força ajustada de la situació del país en un moment crític com aquell. Sense perdre de vista que, sovint, quan parlem del passat, també busquem les claus que ens expliquin el present.

Capítol 2 de "La sorra vermella", de J.N. Santaeulàlia

La mirada del frare es va creuar un moment amb la de la noia pàl·lida i d'ulls foscos, amb els cabells rapats, que seia a l'altre costat del camió, sota la lona que els mal protegia del fred de la matinada. Un dels guàrdies va apartar una mà del fusell per dissimular un badall. A fora, la tènue llum dels fanals semblava, més que combatre-la, augmentar la foscor que cobria la llarga avinguda que anaven deixant enrere.

Aquella matinada en duïen quatre, comptant-hi la noia. L'home calb movia els llavis, resant en veu baixa, mentre el noi escardalenc i orellut estava inclinat endavant, recolzat a les cuixes i amb la cara entre les mans. Ambdós, poc abans, s'havien confessat amb ell a la capella. El tercer, petit i rabassut, amb una cicatriu al front, s'hi havia negat en rodó. Ara semblava el més tranquil de tots.

-No perdi el temps -li havia dit-. Amb mi no hi ha res a fer.

-Crist és la salvació. També per a tu.

L'home havia llançat una mirada obliqua cap a una de les parets de la capella, on el retrat de Franco penjava al costat del crucifix. La ganyota d'un somriure li havia torçat la boca.

-No en vull saber res, d'aquest parell.

El frare havia abaixat la vista. De nou se sentia ultratjat, no pas per les paraules del condemnat, sinó per aquells que rebaixaven la figura de Crist a un infamant paper de còmplice.

-Jesucrist no és de cap bàndol.

-Au, home, no em faci riure...

Dins el camió, els seus ulls van buscar novament els de la noia, que va tornar-li una mirada esquerra de bestiola acorralada, plena de desesperació, però també d'orgull obstinat i rebel.

Havia arribat a la capella més tard que els altres, traslladada des de la presó de dones. S'havia assegut en un racó, sola. El frare, veient-la, s'havia preguntat quins crims havia pogut cometre, tan jove. Hi havia parlat una estona, sense que ella, tancada en un silenci sorrut, obrís la boca ni aixequés el cap. Fins que, tot d'una, l'havia mirat de fit a fit. Semblava que el cor li sortia pels ulls.

-Porti'm la nena.

El frare havia dreçat el cap, sorprès.

-Quina nena?

-Només un moment. Porti'm la nena i li confessaré el que vulgui.

Va explicar-li que li havien pres la filla feia una setmana, i que ja no l'havia tornat a veure.

Segons les zeladores, la petita ja no podia quedar-se més a la presó. A l'hospici l'atendrien més bé.

El frare havia clos els ulls. No només matarien aquesta noia, sinó que deixarien òrfena una pobra criatura. I ja no hi havia res a fer. Només procurar que netegés de rancúnia el seu cor i l'obris, net, a l'última pregària.

-Tard o d'hora la lliuraran als teus familiars. Filla meva, ara pensa...

-Només em queda una tia, i segur que aquelles bruixes... -Un esclat de ràbia havia fulgurat als seus ulls.- Vull tornar a veure-la! On és? On és? Què pensen fer-ne? Necessito estar amb ella, ni que sigui un moment!

El frare havia pensat que, a trenc d'alba, aquells ulls encesos estarien buits, apagats per sempre. Només en quedaria, d'ella, un cos inert i ensangonat. I l'ànima, Déu meu, i l'ànima? Havia sentit que li pujava de dins un vertigen tèrbol que li feia tancar els ulls.

Després, molt pausadament, havia dit:

-Si et confesses, filla meva, et deixaran escriure una carta, i almenys podràs acomiadar-te amb unes paraules que la teva filla llegirà algun dia. No pots anar-te'n sense dir-li res.

-No vull confessar-me, i no em digui filla. Vostè no és el meu pare. El meu pare és mort.

La noia havia tornat a encastellar-se en el seu silenci. Poc després, el frare s'havia incorporat i havia caminat fins a l'altre costat de la capella per conversar amb l'home de la cicatriu al front.

-No em torni a parlar de religió, sisplau -va dir l'home-. Sóc ateu convençut, i ara no baixaré del burro. Com deia un meu company: de las tejas p'arriba, no creo en nada. Si vol, li explico per què sóc aquí.

El juliol del 36 havia lluitat als carrers de Barcelona contra els militars insurgents, i després s'havia allistat com a milicià a la columna Durruti. Havia combatut al front d'Aragó fins que la metralla d'una granada l'havia ferit al pit i a la cara. No havia comès cap crim. El seu mal era haver-se empassat les mentides de Franco.

-Si tus manos no están manchadas de sangre, no tienes nada que temer... Fotuts mentiders!

Després d'una pausa, havia mirat de reüll el frare.

-I vostè què m'explica?

-Jo?

-On es va ficar, el 36?

Era una pregunta que els presos li feien sovint. Es va disposar a fer-ne un resum, de nou.

-Em vaig tallar la barba i, vestit de seglar, vaig poder fugir dels teus companys, que poc després van incendiar el convent. Vaig estar bona part de la guerra amagat a casa d'uns parents de Gràcia, fins que uns policies em van detenir i em van tancar a la txecca de la Tamarita, acusat de quintacolumnista.

Una cel·la esquifada on no es podia caminar ni dormir, i que semblava pensada perquè el pobre desgraciat que hi anés a parar es morís de son, es tornés boig o, desesperat, s'esberlés el cap

contra la paret. Per sort, només s'hi havia estat tres o quatre dies. Després d'un parell d'interrogatoris i quatre mastegots, els agents s'havien convençut que no era cap quintacolumnista ni cap agent de Franco, i l'havien deixat anar.

-Jo només era un frare mort de por. Com a molt, de tant en tant, em trobava d'amagat amb un grup de creients, però només per resar i dir missa.

L'anarquista es fregava els braços per espessar-se el fred.

-Sembla bona persona, vostè. S'hauria d'apartar d'aquesta gentussa -assenyalava amb la barbeta els guàrdies i el capellà de la presó, que seien vora un braser, bevent cafè i badallant- i no participar en tota aquesta farsa. Vagi-se'n a dormir.

-No sóc aquí per ells. Sóc aquí per tu, i pels altres com tu.

-A nosaltres ja no ens pot ajudar ningú. S'havia quedat pensarós una estona.

-Quin era el seu convent?

-Els caputxins de Sarrià.

L'home havia somrigut amb amargor. Després d'una llarga pausa, havia mussitat:

-Jo hi era, allà, aquell dia.

-M'has dit que tenies les mans netes...

-He dit que no me les vaig tacar de sang. No vaig matar ningú. Al contrari, en vaig salvar un parell, dels seus germans, quan ja els anaven a passejar.

En aquell moment, al frare li havia vingut al cap la gran fumera negra elevant-se sobre el convent, i havia pensat, amb dolor i recança, en els pobres germans assassinats durant aquells terribles dies de juliol.

-No me n'enorgulleixo, que consti -havia prosseguit l'home-. Quan es van acabar els combats als carrers, vam córrer cap a les esglésies i els convents per calar-hi foc. Però jo, com molts dels nostres, estava en contra de matar capellans. Si això l'ha de fer content, li diré que em sap greu. Haver pres part en la crema del seu convent, vull dir.

El frare, veient en aquelles paraules una esclatxa d'esperança, li havia posat una mà a l'espatlla.

-Te'n penedeixes, fill meu?

L'home, brusc, s'havia tret la mà de sobre.

-No em vulgui engalipar. Només li dic que em sap greu. Els altres dos presos estaven escrivint.

L'home calb aixecava el cap cada dos per tres per fer un cop d'ull al rellotge que hi havia sobre la porta, com si tingués por de fer tard a algun lloc. Al frare li va semblar que la noia, des del seu racó, el reclamava amb la mirada. S'hi va acostar, amb l'esperança que ara volgués confessar-se.

-Vol fer una cosa per mi? -li havia preguntat la noia.

-Si puc...

-No tinc ningú més a qui demanar-l'hi.

-Digues.

-Anar a veure la meva tia. Es diu Berta. Berta Grau. Demanar-li que busqui la nena i la reclami. I que, quan la tingui, trobi la manera de lliurar-la al pare.

-On és, el pare?

-A França.

-Sou casats?

La noia havia fet que no amb el cap.

-Per què no te'n vas anar amb ell?

-Vaig tenir mala sort. Ell ens espera a l'altra banda.

-Suposo que està al cas de la teva situació...

-Ell ens espera -havia repetit la noia, i s'havia quedat mirant un punt del terra-. Quan sàpiga què m'ha passat, vindrà a buscar-la.

El frare, després d'apuntar-se el nom i l'adreça de la tia, li havia promès que miraria de parlar-hi. Ara, però, li faria bé...

-Tinc la consciència tranquil·la. De què vol que em penedeixi? De ser catalana? Socialista? Encara no m'ho puc creure, que no la tornaré a veure, que no la tocaré mai més. Si almenys sabés on la tenen, i que està bé...

-Com se diu?

-Clara.

-Quants anys té?

-Dos i mig.

-I tu?

-Vint-i-dos.

Ja havien passat molts mesos des del consell de guerra, va explicar-li. Les altres companyes que esperaven la pepa li deien que tenint allà la criatura podia estar tranquil·la: segur que la directora de la presó mai no pronunciaria el seu nom a mitjanit, quan els grinyols dels forrellats les despertaven, s'encenia una bombeta agònica i sentien el trepig de la directora i un parell de zeladores que s'acostaven a la sala on s'apilaven les condemnades a mort, dormint les unes en lliteres, les altres sobre màrfegues esteses per terra, mig mortes de fred i de fam, rosegades pels polls, i totes es posaven tenses i s'incorporaven en silenci, amb l'espant als ulls, i llavors la directora s'aturava sota la bombeta, amb un paper a la mà, i llegia un nom, però no deia de seguida el cognom, sinó que esperava uns segons, perquè així totes les que es deien igual s'ofeguessin d'angoixa, amb el pols desbocat, sóc jo?, sóc jo?, i després llegia el cognom... Mala bruixa! I el silenci s'esqueixava amb crits i esgarips que trencaven l'ànima, i amb plors i abraçades, abans que la pobra companya a qui tocava morir aquell dia fos arrossegada cap al pati, on ja l'esperava el cotxe que la portaria a la Model per unir-se als altres malaurats que serien afusellats amb ella.

-La Clara era la meva salvaguarda. Però divendres passat, sense cap avís, se me la van endur. M'hi vaig resistir, cridant com una boja, però les zeladores van acabar arrabassant-me-la. Aquell vespre, quan se'm van acabar les llàgrimes, vaig pensar: avui em cridaran a mi. Però encara van passar cinc dies. Fins que, aquest vespre, la directora ha llegit el meu nom i, sense esperar gens perquè no hi havia cap altra Núria a la presó, el meu cognom.

Va fer una pausa, abans de dir:

-Anirà a veure la tia?

El frare havia assentit amb el cap.

-Sí, i li donaré la carta.

-Quina carta?

El frare, després de mirar de reüll els guàrdies i el capellà, ben arrambats al braser, despreocupats dels presos, s'havia tret dos fulls de paper i un llapis de la butxaca.

-Escriu-ne una per a la teva tia i una altra per al teu home, si vols. Afanya't, però.

El camió va trencar a la dreta i va enfil·lar un carrer que baixava cap al mar. Poc després travessaven la zona industrial del Poblenou, plena de naus en la penombra, algunes encara en ruïnes o a mig reconstruir, amb altes xemeneies que es dreçaven, negres, contra el cel cendrós de la matinada. Per les voreres caminaven alguns obrers, amb brusa i gorra, capcots i encongits, ombres fosques i silencioses.

El camió va reduir la marxa per travessar les vies de tren. Entre les vies i la platja s'estenia una llarga franja de terreny atapeït de barraques, apinyades les unes contra les altres, minúscules conilleres fetes amb rajols, pedres, fustes i planxes de llauna.

Van prosseguir cap al mar per un camí sense asfaltar, ple de sots, entre les barraques i el llit d'un rierol escanyolit i pudent. El camió, oscil·lant i trontollant com si estigués a punt de desllorigar-se, va arribar a una esplanada vora la platja, on es va aturar. Al centre de l'esplanada es dreçava la silueta sinistra del castellot.

Els guàrdies van saltar a terra i van obrir la portella. El frare, amb l'ajuda d'un guàrdia, va baixar amb molt de compte i, un cop a terra, va mirar a un costat i l'altre, com atordit. Ja clarejava, i l'aire era humit i fred. Va veure que la camioneta dels taüts ja havia arribat. Drets vora un cotxe negre conversaven el director i el metge de la Model, ambdós amb guants i bufanda, abric llarg i barret. Davant del castellot, un grup d'individus bevien i reien al costat d'una altra camioneta. El frare va reconèixer, contrariat, la colla de falangistes que de tant en tant acudien a presenciar els afusellaments.

A la platja, no gaire lluny del parapet d'execució, que era un munt de sorra d'uns dos metres d'alçada, els soldats de l'escamot fumaven i picaven de peus a terra. El mar, al fons, era una làmina de plom, amb una franja rosada que s'insinuava a l'horitzó. Encara una estrella titil·lava al cel.

El director i el metge van observar, indiferents, el pas de la comitiva de presos i guàrdies cap a la platja. Després van reprendre la conversa. El frare es va aturar a un parell de metres d'ells.

-Moscú està al caer -va sentir que deia el director, un homenet ventrellut amb un petit bigoti-, lo mismo que Leningrado. Cuando hayan sido tomadas, Rusia se irá al carajo.

El metge, d'ulls petits i nas tort, decantava el cap, dubitatiu.

-Están tardando mucho.
-Rusia es pan comido, doctor.
-Rusia es muy grande, y muy fría. Si los alemanes no logran tomar la capital antes de Navidad, van a pasarlas canutas.
-Le digo que Moscú no podrá resistir. Cualquier mañana nos desayunamos con la noticia de su caída. Y entonces... que se preparen de nuevo los malditos ingleses. Els presos, custodiats pels guàrdies, passaven pel costat del grup de falangistes.
-Ahora vais a saber lo que es bueno...
-¡A tragar tierra, rojos de mierda!
El frare va estrènyer els punys i es va girar cap al director, però es va trobar amb el rostre càustic del metge.
-Vostè què creu, pare? Caurà, Moscou?
-Jo no en sé res, de guerres.
-Hablen en cristiano, por Dios -va exhortar-los el director, que tot seguit va repassar el frare de dalt a baix-. ¿Cómo está, padre? Le veo muy delgadocho.
Els crits dels falangistes continuaven trencant el silenci.
-¡Ya son ganas -va exclamar el metge-, con lo bien que estarían en la cama durmiendo la mona!
-Son ciudadanos, buenos ciudadanos. No se les puede prohibir que asistan a una ejecución.
-Se les podría mandar, por lo menos, que estén un poco calladitos.
-¿Por qué?
-¡Hombre! Ensañarse así con esos pobres diablos... El director va esguardar el metge amb reprovació.
-No me sea usted tan blando, doctor. Es va girar cap al frare.
-Y usted tampoco, padre. ¿A qué vienen esos ojos de ternera degollada? ¿Es por la chica?
El frare no va respondre.
-Sepa que esa mosquita muerta era una cabecilla roja de cuidado, dirigente de las juventudes comunistas en Cataluña, y además separatista. ¿Qué sabe usted de las atrocidades y crímenes que cometió? Al fin tendrá el castigo que merece.
Va sonar, provinent de les barraques, el crit esquerdat d'un gall.
-¿Cómo fue que la apresaron? -va preguntar el metge.
-La muy idiota no se largó de Barcelona hasta el último momento, pese a estar preñada. Dio a luz en Figueras, al parecer. El parto se complicó y no pudo alcanzar la frontera.
La sirena d'una fàbrica es va posar a udolar. Com altres matinades, al frare li va semblar que aquell lament agut expressava tot el dolor de la ciutat ensangonada, estripada i vençuda. En qüestió de pocs segons, s'hi van sumar dos o tres sirenes més, com els gossos que en la nit s'encomanen els lladrucs.
La franja rosada sobre el mar ja era una tanca vermellosa a l'horitzó.
-Esta chica... -va balbucejar el frare, indecís, un cop van callar les sirenes.
-¿Qué pasa con la chica?
-¿Dónde está su hijita? Dice que se la quitaron hace una semana.
El director es va encongir d'espatlles.
-¡No iban a dejarla en la cárcel! Yo se la hubiera quitado mucho antes.
-¿Dónde está ahora?
-Ni lo sé ni me importa. Mejor que en la cárcel, eso seguro.
-Se la habrán llevado a la Maternidad -va aventurar el metge.
-¿Por qué no la entregaron a sus familiares?
-¿Qué familiares?
-Tiene una tía, según me ha dicho. El director va arrufar les celles.
-¿Qué tripa se le ha roto, padre? Ande, vuélvase al convento y métase en la cama o póngase a rezar. ¡Ya basta de compadecer a esa chusma!
El frare va abaixar el cap i va caminar per la sorra cap al parapet, procurant passar lluny dels falangistes. Quan va arribar al costat dels condemnats, va procedir a donar-los l'última benedicció, que la noia i l'anarquista van acceptar en silenci. L'home calb i el jove orellut van besar amb fervor el santcríst que penjava al seu pit. La noia semblava absent, amb la mirada perduda. El frare volia dir-li que no patís per la criatura, que ara procurés només fer les paus amb la seva ànima, però sentia un nus a la gola que no li deixava articular cap paraula. Va veure

amb angúnia el color més fosc que tenia la sorra davant del parapet, xopa de sang resseca. En tornar a aixecar l'esguard, va trobar-se amb els ulls de la noia, molt brillants en el seu rostre demacrat. La intensitat de la mirada va fer-lo estremir.

-Em necessita -va dir-. Em necessita!

Semblava respirar amb dificultat. El frare va agafar-li una mà.

-Sigues valenta. Déu vetllarà per la teva filla.

Llavors un caporal va avançar cap a ells i, aferrant la noia d'un braç, va posar-la d'esquena a l'escamot i de cara al parapet. Va fer el mateix amb els altres tres. Cap d'ells no s'hi va resistir. El frare, a un gest del caporal, va recular uns quants passos. Llavors, amb ordres seques que ressonaven com fuetades en el silenci de l'alba, el caporal va fer formar l'escamot, al mateix temps que arribava l'oficial. Els tres condemnats van abaixar el cap, mentre la noia girava la cara vers el mar. L'últim que veuria, va pensar el frare: aquella platja bruta i solitària i, més enllà, la blavor del mar, espurnejant amb els primers raigs del sol. No era difícil saber què pensava, ni què sentia. Un neguit clavat al cor com una espina. Més que l'angoixa per la mort imminent, la certitud insofrible del futur que li prenien, amb la filla que no veuria mai més.

El frare es va girar cap al director i el metge, expectants vora el cotxe negre. Més enllà, a les barraques, va veure dues dones esperrucades i mal guarnides prop del rierol, també pendents de l'execució.

-¡Vete al infierno, zorra! -va cridar un falangista.

-¡Arriba España!

L'oficial es va girar cap a ells, malcarat, i va cridar amb veu ronca:

-¡Silencio, coño!

Un cop fet el silenci, l'oficial va cridar:

-¡Carguen! -l es va sentir el soroll sec dels forrellats dels fusells. Després es va fer un silenci encara més feixuc, que va trencar la veu de l'oficial:

-¡Apunten! -El frare va sentir que li tremolaven els llavis. Li va venir l'impuls d'interposar-se entre els condemnats i l'escamot. «Atureu-vos!». O córrer cap als condemnats.

«Dispareu-me a mi, també!». El seu lloc era amb ells. Però es va quedar quiet i capcot, com sempre. No podia suportar la imatge dels cossos desplomant-se com sacs sobre la sorra vermella. Sentia que la seva inacció el convertia en còmplice d'aquella infàmia. Que, pel sol fet de ser allà, s'avenia a ser una peça més de l'engranatge d'aquella sinistra màquina de matar en nom de Déu. Va pensar: morir per Déu, com els germans de Sarrià, és el sacrifici més noble, però no hi ha res més vil que matar en el seu nom. Si Crist fos aquí, ¿es quedaria com un covard esperant que les bales llevessin la vida a aquells quatre miserables?

-¡Fuego!

En sonar la descàrrega, el frare, amb els ulls clucs, es va estremir com si les bales haguessin impactat contra el seu pit. Després de l'estrepit, es va fer un terrible silenci, només esqueixat pels gemecs d'una gavina llunyana.

Atordit per l'olor de la pólvora, el frare va obrir els ulls. Els condemnats havien caigut de bocaterrosa, llevat de la noia, que havia quedat agenollada sobre la sorra, el tors inclinat sobre un dels cossos abatuts i el cap caigut endavant. Semblava adormida de genolls. A l'esquena, tres taques de sang s'anaven fent més grosses.

Ningú no es va moure durant uns segons, fins que el frare va avançar cap al parapet, va agafar la noia per les espatlles, suaument, i la va estirar a la sorra, ajupint-se vora seu. Una ranera agònica sortia de la gorja de l'anarquista, al costat. La noia tenia els ulls entreoberts, però la basardosa buidor de la mort en la mirada. Un fil de sang li sortia de la comissura dels llavis. La sang li amarava també el pit i el ventre. El frare va agafar-li un braç, que encara es movia en un lleu tremolor convuls. Amb la mà dreta va tancar-li les parpelles i amb el polze va senyar-li el front. Ego te absolvo, va murmurar. Que aquestes paraules la salvessin del negre abisme. In nomine Patris. Quan s'acabaria tanta sang i tanta mort? Et Filii.

Va sentir l'aspra veu de l'oficial, darrere seu.

-Quítese, padre.

El frare no es va moure. Et Spiritus Sancti. Va veure de cua d'ull la pistola que s'acostava a la templa de la noia.

-¡Échese a un lado!

Quan va sonar la detonació, el frare va arronsar els braços, al mateix temps que sentia a la cara un

esquitx de sang tèbia. Va veure com, sota el cap de la noia, una taca vermella amarava la sorra.

L'oficial ja s'inclinava sobre el cos del sindicalista. Va sonar un altre tret.

Intentant incorporar-se, el frare es va desequilibrar i va clavar un genoll a la sorra. Anava a caure de costat quan va sentir les mans fermes del metge que el sostenien.

-Vagi-se'n al camió, pare. Vostè, aquí, ja no pot fer-hi res.

El frare es va quedar quiet, els ulls fixos en la noia morta, mentre sonaven els altres dos trets de gràcia.

-I eixugui's la sang de la cara.

L'oficial, enfundant la pistola, va passar pel costat, amb cara de prunes agres.

-Puede volver a lo suyo, padre.

El frare es va agenollar vora l'anarquista per administrar-li la uncio i, tot seguit, va fer el mateix amb els altres dos. Després es va girar lentament i va caminar cap al camió, seguint la seva ombra allargada. Va haver d'aturar-se al cap de pocs passos, perquè sentia una fatiga extrema i se li plegaven les cames. La camioneta dels falangistes ja feia mitja volta per enfilar el camí de les xaboles. El director, ara assegut dins el cotxe negre, fullejava un diari. Tot caminant, el frare va posar-se una mà a la butxaca i va tocar les dues cartes, ben plegades.

De l'altra camioneta, dos homes descarregaven un taüt de pi.